

ภาคภาษาไทย

ตอนที่ ๒ พระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่
มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

ภาพกิจกรรมสัมมนาพุทธศาสตร์บัณฑิต ๔ ภาค

พระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม

พระครูปริยัติกิตติธำรง, ผศ.ดร.
คณบดีคณะสังคมศาสตร์ มจร

บทนำ

ก่อนอื่นใด ต้องขอแสดงความชื่นชมยินดีและดีใจอย่างยิ่งกับบัณฑิตใหม่ทุกท่านและทุกระดับ คือ พุทธศาสตรบัณฑิต(พธ.บ.)รุ่นที่ ๖๑/๒๕๕๙ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต(พธ.ม.) และพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์(พธ.ด.) ทุกท่านทุกคณะ และทุกสาขาวิชาที่สำเร็จการศึกษาที่ได้เข้ารับปริญญาบัตรด้วยความภาคภูมิใจ ประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๙ ในวันที่ ณ อาคารหอประชุมใหญ่ มวก. ๔๘ พรรษามหาชิริาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แห่งนี้ (๑๔-๑๕ พฤษภาคม ๒๕๕๙) ซึ่งเป็นวันที่ทุกท่านมีความภาคภูมิใจและมีความสุขใจเป็นที่สุดที่ได้เห็นพ่อแม่ ญาติพี่น้อง เพื่อนสนิทมิตรสหาย มาแสดงความชื่นชมยินดีและดีใจกับความสำเร็จของเราในวันนี้ อย่างล้นหลาม จึงนำภูมิใจเป็นอย่างยิ่ง ในนามของคณะผู้บริหารคณาจารย์ และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ขอแสดงความดีใจไว้ ณ โอกาสนี้ (Congratulation)

พระพุทธศาสนา(Buddhism) เป็นศาสนาประจำชาติไทยมาแต่โบราณกาล เป็นศาสนาประเภทอเทวนิยม เป็นศาสนาแห่งหลักการและเหตุผล เป็นศาสนาแห่งการทำดีและทำชั่ว เป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติ เป็นหลักแห่งความเพียรพยายาม และเป็นหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า จึงมุ่งเน้นที่หลักการปฏิบัติเป็นสำคัญ การอ่อนน้อมหรือการหวังผลดลบันดาลจากสิ่งเหนือธรรมชาติ เพื่อให้ตนประสบความสุขหรือความสำเร็จในชีวิตนั้น ไม่ใช่แนวทางของพุทธศาสนา ด้วยเหตุนี้ พุทธศาสนาในแง่ของหลักธรรมจึงมีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์ที่สามารถพิสูจน์ได้ และเป็นเรื่องใกล้ตัวมนุษย์ซึ่งสามารถสัมผัสรับรู้ได้ตลอดเวลา เพราะใจความสำคัญของหลักธรรมทางพุทธศาสนานั้น ไม่มีสิ่งใดเกินเลยไปจากเรื่องปัญหาชีวิต และวิธีการแก้ปัญหาชีวิตหรือที่เรียกว่า “ทุกข์และความดับทุกข์” นั่นเอง ดังที่พระพุทธเจ้าทรงเน้นย้ำว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทั้งในกาลก่อนและในบัดนี้ เราสอนแต่เรื่องทุกข์และความดับทุกข์เท่านั้น”

แม้ผลแห่งการแสวงหาทางพ้นทุกข์ของพระพุทธเจ้า จะเป็นการบรรลุธรรมขั้นสูง คือ ความหมดกิเลสทั้งปวง ซึ่งถือเป็นเป้าหมายชั้นโลกุตตระ และอาจจะดูเหมือนไม่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของปุถุชน หรือฆราวาสทั่วไปที่ยังต้องดำเนินชีวิตในวงจรของความอยาก ความต้องการ ความสะดวกสบาย

การมีบ้าน มีรถ มีตำแหน่งหน้าที่การงานที่ดี มีเครื่องอำนวยความสะดวกและอีกสารพัดสิ่งน่าใคร่ น่าพอใจ แต่กระนั้นก็ตาม หากได้ศึกษาหลักพระพุทธศาสนาอย่างถ่องแท้แล้วจะพบว่า พระพุทธศาสนา ไม่ได้ละเลยที่จะให้ความสนใจเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของปุถุชนหรือฆราวาสเลย ทั้งยังมีหลักธรรม ที่สนับสนุน ส่งเสริมให้การดำเนินชีวิตเป็นไปในครรลองที่ดีอยู่มากมาย หรือแม้แต่หลักธรรมขั้นสูงก็ยัง สามารถนำแนวคิดมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างสามัญได้ หลักธรรมทางพุทธศาสนา จึงมีความ ครอบคลุมทั้งในส่วนการปฏิบัติขั้นที่ยังเกี่ยวข้องกับกิเลสหรือขั้นสำหรับปุถุชน เรียกว่า “โลกียธรรม” และขั้นที่บริสุทธิ์จากกิเลสหรือขั้นสำหรับพระอริยบุคคล เรียกว่า “โลกุตตรธรรม”

หลักธรรมทางพุทธศาสนาทั้ง ๒ ระดับนั้น แบ่งได้ ๒ ลักษณะ ดังนี้

๑) หลักความจริงสายกลาง ที่เรียกว่า “มัชฌิมนธรรม” หมายถึง ความจริงตามแนวของเหตุผล บริสุทธิ์ตามกระบวนการของธรรมชาติ

๒) ข้อปฏิบัติสายกลาง ที่เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” หมายถึง หลักการครองชีวิตของผู้ฝึก อบรมตน ผู้รู้เท่าทันชีวิต ไม่หลงมกมาย มุ่งผลสำเร็จ คือ ความสุข ความสะอาด สว่าง สงบ เป็นอิสระ ที่สามารถมองเห็นได้ในชีวิตนี้

ลักษณะหลักธรรมทั้ง ๒ ประการนี้ เรียกสั้น ๆ ก็คือ หลักความจริง และหลักความดีนั่นเอง ประเด็นสำคัญของหลักธรรม ๒ ประการนี้ ทำให้เห็นได้ชัดว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติ ดังกล่าวแล้ว เพราะหลักไม่พ้นไปจากเรื่องของการปฏิบัติกล่าวคือ หลักความจริงก็เป็นจริงตามธรรมชาติ อยู่อย่างนั้น แต่เมื่อมาเกี่ยวข้องกับชีวิตของคนเรา ก็จำเป็นต้องวางท่าทีกับความจริงให้ถูกต้อง ดังเช่น เรื่องชีวิตที่เป็นองค์รวมของชั้น ๕ ซึ่งต้องมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไปตามสามัญลักษณะหรือ ไตรลักษณ์และเป็นไปตามกฎแห่งกรรม เป็นความจริงที่บริสุทธิ์ตามกระบวนการธรรมชาติ ไม่อาจ ปฏิเสธได้ หากพยายามปฏิเสธหรือวางท่าที่ไม่ถูกต้อง เข้าใจผิด ปฏิบัติผิด ผลก็คือ ความทุกข์ แต่หากรู้ เข้าใจและยอมรับตามความเป็นจริง ไม่ยึดมั่นถือมั่นอย่างนี้เรียกว่าปฏิบัติถูก เมื่อปฏิบัติถูกก็เป็นหลัก ความดีผลของการปฏิบัติถูกก็คือ ความดับทุกข์หรือความสุข ความสำคัญอันเป็นบทสรุปหลักธรรมทาง พุทธศาสนา จึงอยู่ที่สิ่งที่นำมา ซึ่งความสุขและความดีงามนั่นเอง ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

ธรรมนั้นแหละย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม ธรรมที่บุคคลประพฤติดีแล้ว ย่อมนำสุขมาให้ ข้อนี้ เป็นประโยชน์ ในเมื่อประพฤติธรรมดีแล้ว ผู้ประพฤติธรรมย่อมไม่ตกไปสู่ที่ต่ำจะเห็นได้ว่า หลักธรรม ทางพุทธศาสนา จึงมีลักษณะเป็นหลักปฏิบัติเพื่อให้บรรลุความสุข โดยอยู่บนฐานของการรู้เท่าทัน

ความจริง เมื่อเป็นเช่นนี้ หลักธรรมทางพุทธศาสนาย่อมเข้ากันได้กับทุกแนวคิดในโลกที่เป็นไป เพื่อความสุขและอยู่บนฐานของความจริง หรือมุ่งหมายที่จะแก้ปัญหาชีวิตให้มวลมนุษย์ด้วยวิถีทางที่ไม่ก่อปัญหาให้เกิดขึ้นอีก จากการศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้ทราบชัดว่า เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นเพื่อแก้ปัญหาและนำไปสู่ความสุขที่ยั่งยืนเหมือนกันดังนี้ จึงกล่าวได้ว่า หลักธรรมทางพุทธศาสนากับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมีเป้าหมายและวิธีการที่สอดคล้องกัน แต่หากจะหามุมมองที่ต่างกันก็มีตรงที่พุทธศาสนามีหลักปฏิบัติขั้นสูงที่ไม่เกี่ยวข้องกับกิเลสด้วย ซึ่งอาจจะเป็นแนวทางปฏิบัติของบรรพชิตที่มีลักษณะพิเศษ คือ มุ่งสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์เป็นสำคัญ ในขณะที่แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงไม่ได้มุ่งหวังถึงขั้นนั้น

หลักธรรมทางพุทธศาสนากับการส่งเสริมแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

ในทางพระพุทธศาสนามีแนวคิดและหลักธรรมที่เกี่ยวกับความพอเพียงหลายประการ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ในที่นี้จะได้สรุปในลักษณะแนวคิดเชิงประยุกต์ใช้มานำเสนอไว้เพียงบางประการที่เป็นหลักสำคัญและมีส่วนสนับสนุนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงโดยตรง ดังนี้

๑. แนวคิดเรื่องทางสายกลาง คำว่า “ทางสายกลาง” นี้ ตรงกับภาษาบาลีว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” เป็นแนวทางการปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงไว้ตั้งแต่การแสดงธรรมครั้งแรก คือ “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” มีใจความว่าด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงชี้แนะว่า เป็นทางดำเนินชีวิตที่ไม่ข้องแวะที่สุตสองอย่าง ได้แก่ การหมกมุ่นในกามสุขและการทรมานตนเอง เป็นทางที่นำมาซึ่งความรู้ ความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งในสรรพสิ่ง มุ่งสู่ความสงบและความรู้ยิ่ง จนถึงขั้นตรัสรู้และบรรลุนิพพานทางสายกลางที่ว่านั้นคือ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ได้แก่ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ

จากแนวคิดนี้ อาจสรุปลักษณะของทางสายกลางในเชิงประยุกต์ใช้สำหรับชีวิตฆราวาสทั่วไปได้ว่า เป็นหนทางที่มุ่งตรงสู่จุดหมายที่ตั้งงาม โดยไม่ข้องแวะในทางสุดโต่ง ๒ อย่าง ได้แก่ วัตถุนิยมหรือบริโภคนิยม ที่ยึดเอาความสะดวกสบาย ความสวยงาม ความหรูหราฟุ่มเฟือย ความอโรยหรือเปลือกนอกของวัตถุต่าง ๆ ที่น่าชอบใจ มาเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจในลักษณะที่หย่อนเกินไป คือ ปล่อยให้ตนเป็นทาสของวัตถุเกินไปและไม่ทำตัวให้ลำบาก เช่น ตระหนี่ไม่ยอมกิน ไม่ยอมจ่าย ไม่ยอมใช้ ไม่ยอมแบ่งปัน ปฏิบัติตัวในสิ่งที่ก่อให้เกิดความลำบากโดยไม่มีเหตุผล ซึ่งเป็นทางที่ตั้งเกินไป เป็นลักษณะของความไม่พอดี แต่ให้ดำเนินชีวิตสายกลางคือ ถือหลักความพอดี พอเหมาะ ถูกต้อง ตรงกับเป้าหมาย

โดยมีองค์ประกอบแห่งความพอดี ๘ ประการ คือ ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง(สัมมาทิฐิ) ความคิดที่ถูกต้องสอดคล้องกับเป้าหมายที่ตั้งงาม (สัมมาสังกัปปะ) การสื่อสารกับผู้อื่นอย่างถูกต้อง(สัมมาวาจา) การปฏิบัติตัวกับผู้อื่นในทางไม่เบียดเบียน (สัมมากัมมันตะ) การเลี้ยงชีพตนในทางสุจริต (สัมมาอาชีวะ) ความเพียรพยายามเพื่อพัฒนาตนเอง ละชั่วสร้างเสริมความดี (สัมมาวายามะ) ความระมัดระวังยั้งคิด (สัมมาสติ) และความสงบใจ (สัมมาสมาธิ)

กล่าวโดยสรุป คือการดำเนินชีวิตอย่างพอดี โดยมีความรู้ความเข้าใจเป็นแกนนำ สร้างสรรค์พฤติกรรมและจิตใจให้ตั้งงาม ไม่เบียดเบียนผู้อื่นและตนเองนั่นเอง สามารถส่งเสริมและสนับสนุนแนวทางการปฏิบัติในการดำเนินชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงได้เป็นอย่างดี เพราะมีความสอดคล้องกันทั้งในฐานะที่เป็นทางสายกลาง แนวคิดหลักของเศรษฐกิจพอเพียงและองค์ประกอบของทางสายกลางในพุทธศาสนา คุณธรรมทั้ง ๘ ประการนั้น (มรรค ๘) ก็เป็นองค์รวมแห่งธรรมที่สามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับบุคคล พร้อมทั้งพัฒนาศักยภาพของบุคคลทั้งด้านความรู้ ความคิด พฤติกรรมและจิตวิญญาณให้สามารถพึ่งตนเองได้ มีความเข้มแข็ง ยอมรับกับสภาพความเป็นจริงหรือความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น สามารถสร้างสรรค์ให้เกิดคุณภาพทางสังคมเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมตามความมุ่งหมายของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงได้เป็นอย่างดี เพราะหัวใจสำคัญขององค์คุณธรรมทั้ง ๘ ประการนั้นอยู่ที่ ความพอดี ความถูกต้อง ความเหมาะสม (สัมมา)

๒. แนวคิดเรื่องความสันโดษ ความสันโดษในทางพุทธศาสนานี้ หลายคนในสังคมยังไม่มี ความเข้าใจถึงความหมายหรือลักษณะดีเท่าที่ควร มีไม่น้อยคนเลยที่เข้าใจว่าความสันโดษคือ ความขี้เกียจ การไม่ชวนขวยดีนรณ ไม่ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพัฒนา ซึ่งเป็นเหตุให้ชีวิตตกต่ำ สังคมและประเทศชาติ ก็ไม่ได้รับการพัฒนา เพราะว่าหลักคำสอนเรื่องสันโดษ ทำให้คนงอมืองอเท้า เป็นคนเกียจคร้าน ไม่มี ความกระตือรือร้นในการทำงานหรือการประกอบอาชีพ เป็นต้น ถือว่าเป็นความเข้าใจผิดจากหลัก คำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างมาก เพราะฉะนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่เราควรจะทำ ความเข้าใจ ให้กระจ่างเรื่องความสันโดษ อันนับได้ว่าเป็นรากฐานสำคัญของชีวิตที่พอเพียง คำว่า “สันโดษ” ตรงกับภาษาบาลีว่า “สนตุญฺฐิ” มีความหมายดังที่ปรากฏในมังคลัตถทีปนี ๓ นัยได้แก่

๑) สันโดษ แปลว่า ยินดีสิ่งที่เป็นของตน กล่าวคือ ความพอใจของซึ่งเป็นส่วนของตน ไม่แสดงอาการรังเกียจหรือดูถูกปัจจัยสิ่งของต่าง ๆ ที่ตนเองหามาได้จากการทำหน้าที่การทำงานต่าง ๆ โดยชอบธรรม ทั้งในเวลารับ ทั้งในเวลาใช้สอย ไม่ว่าสิ่งของตนได้มาเป็นของตนนั้น จะเป็นสิ่งที่ดี ประณีต

สวยงามหรือไม่ก็ตาม ก็ยินดีด้วยสิ่งนั้น ด้วยความรู้สึกที่ว่า เราได้มันมาเป็นสมบัติของเราโดยถูกต้อง ไม่ผิดศีลธรรม กฎหมายบ้านเมืองและจารีตประเพณีต่าง ๆ

๒) สันโดษ แปลว่า ยินดีในสิ่งที่มีอยู่ กล่าวคือ มีความพอใจยินดีในปัจจัยสิ่งของทรัพย์สินเงินทองที่เราได้มาแล้ว โดยปราศจากความรู้สึกมักมาก เสียใจ มีอยู่เท่าใด ก็พอใจเท่านั้น ไม่ทะยานอยากได้ในสิ่งที่มีไม่ได้และไม่ได้มี ไม่ปรารถนามากเกินกำลังความสามารถของตน และไม่มี ความทะยานอยากได้ของผู้อื่นมาเป็นของตน ซึ่งหมายถึง รู้จักพอประมาณนั่นเอง

๓) สันโดษ แปลว่า ยินดีด้วยใจที่เสมอ กล่าวคือ การละจากความรู้สึกยินดีในสิ่งที่น่าชอบใจน่าปรารถนา และในสิ่งที่ไม่น่าชอบใจไม่น่าปรารถนาซึ่งในทางพระเรียกว่า อัญญารมณฺ์และอนิฏฐารมณฺ์ ความสันโดษตามความหมายนี้ มุ่งถึงการวางใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียง ไม่หวั่นไหวไปตามอารมณ์ต่าง ๆ ที่มากระทบ อันเป็นเรื่องของโลกธรรม ทั้ง ๘ ประการ คือ ได้ลาภ เสื่อมลาภ ได้ยศ เสื่อมยศ สรรเสริญ นินทา สุข และทุกข์ ความไม่เอนเอียงในจิตใจนี้ เกิดจากการพิจารณาด้วยปัญญาเพื่อให้เข้าใจทุกสิ่งตามความเป็นจริงตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ เช่นที่ว่า “ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดจากปัจจัยปรุงแต่งล้วนไม่แน่นอน(อนิจจัง) มีความเกิดขึ้น(อุปาทะ) ในเบื้องต้น มีความตั้งอยู่(ฐิติ) ในท่ามกลางและมีความดับสลายไป (ภังคะ) ในที่สุด ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดจากปัจจัยปรุงแต่ง ไม่มีสิ่งใดคงทนอยู่ในสภาพเดิมได้(ทุกขัง)และทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริง ไม่ใช่สัตว์บุคคล ไม่ใช่ตัวตนเราเขา เราไม่สามารถบังคับให้เป็นไปดังใจเราปรารถนาได้ทุกอย่างไป (อนัตตา)” ดังนี้ เมื่อเรามีความเข้าใจอย่างนี้ ก็จะทำให้มีจิตใจที่สม่ำเสมอในทุกอารมณ์ที่มากระทบจิต มีทัศนคติเห็นภาพรวมของสรรพสิ่งเสมอกัน ไม่เดือดร้อนใจกับสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา ไม่ลึงโลดใจกับสิ่งที่น่าปรารถนา ลักษณะนี้เรียกว่า ผู้สันโดษด้วยใจที่เสมอ

จากความหมายของ “สันโดษ” ทั้ง ๓ นัยนี้ สรุปได้ว่า ความสันโดษ หมายถึง ความพอใจยินดีในสิ่งที่ตนมี ตนได้ ด้วยจิตใจมั่นคง ความสันโดษในทางพุทธศาสนาจึงเป็นเรื่องของการวางใจไม่ให้เป็นทุกข์ ยอมรับสภาพความเป็นจริงเกี่ยวกับการมี การได้นั่นเอง หากทำได้อย่างนี้ก็ถือว่า มีจิตใจที่ตั้งงาม และถือว่ามีทรัพย์ภายในอันสำคัญทีเดียว ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “ทรัพย์มีความสันโดษเป็นอย่างยิ่ง”

ในยุคปัจจุบันนี้ มีปัญหาทางสังคมมากมายที่เกิดขึ้นเพราะขาดความสันโดษ แต่กลับมีธรรมที่เป็นฝ่ายตรงข้ามกับสันโดษเข้าแทนที่ คือ ตัณหา ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญของการดำเนินชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง การพยายามทำความเข้าใจเรื่องสันโดษในสังคมไทยให้เห็นว่า ความสันโดษเป็นเรื่องของสภาพ

จิตใจที่ยอมรับความเป็นจริงอย่างมีเหตุผล ไม่ใช่การงอแงงอแง เกียจคร้านอย่างที่เข้าใจกันโดยมากนั้น เป็นเรื่องที่มีความจำเป็น และที่สำคัญต้องตระหนักเสมอว่า ความสันโดษมิใช่เป็นหลักธรรมที่จะปฏิบัติ เพียงอย่างเดียวแล้วจะบรรลุคุณความดีได้ เพราะเวลาที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงเรื่องสันโดษ พระองค์จะตรัสย้าว่า ให้มีความสันโดษในวัตถุที่เกินความจำเป็นแต่ไม่ให้สันโดษในธรรม และให้มีความเพียรพยายามกำกับในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เสมอ หลักสันโดษจึงเป็นอีกแนวคิดหนึ่งซึ่งสามารถส่งเสริมแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงได้เป็นอย่างดี

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่จะนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในสังคมปัจจุบัน

แนวคิดเรื่องความสันโดษ จัดเป็นหลักธรรมพื้นฐานที่สำคัญของชีวิตที่พอเพียง และเป็นเสมือนธรรมฝ่ายรับ คือเป็นคุณธรรมที่มีไว้สำหรับรับกับสถานการณ์ต่าง ๆ ในชีวิต เพื่อให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ด้วยภาวะจิตที่เป็นสุข ซึ่งควรเชื่อมโยงกับหลักธรรมฝ่ายรุกอีกประการหนึ่ง อันเป็นหลักที่จะอำนวยความสะดวกในชีวิตปัจจุบัน กล่าวคือ หลักทิวฐัมมิกัตถะ ๔ คือประโยชน์ในภพปัจจุบัน พระพุทธองค์ได้ตรัสสอนแก่อุชชยพราหมณ์ ในขณะที่เข้าไปเฝ้า เพื่อกราบทูลขอให้พระองค์แสดงธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขในปัจจุบันและธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขภายหน้าให้ฟัง เนื่องจากตนจะย้ายไปอยู่ในต่างถิ่น พระพุทธองค์จึงตรัสสอน ดังความปรากฏในพระไตรปิฎกตอนหนึ่งว่า ดูก่อนพราหมณ์ธรรม ๔ ประการนี้เป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขในปัจจุบันคือ อูฏฐานสัมปทา อารักขสัมปทา กัลยาณมิตตตา และสมชีวิตา

๑) อูฏฐานสัมปทา เป็นอย่างไร คือ กุลบุตรหาเลี้ยงชีพด้วยความขยันในการทำงาน เธอเป็นผู้ขยันขำนิขำนาย ไม่เกียจคร้านในงานนั้น ประกอบด้วยปัญญาเครื่องสอบสวน ตรวจตรา รู้จักวิธีปฏิบัติในเรื่องนั้น ๆ สามารถทำ สามารถจัดการ นี้เรียกว่า อูฏฐานสัมปทา

๒) อารักขสัมปทา เป็นอย่างไร คือ กุลบุตรมีโภคทรัพย์มาก ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียรแล้ว เธอจัดการคุ้มครองโภคทรัพย์เหล่านั้นไว้โดยพิจารณาว่าทำอย่างไร พระราชาทั้งหลายจะไม่พึงริบโภคทรัพย์เหล่านั้นเสีย พวกโจรไม่พึงลักไปเสีย ไฟไม่พึงไหม้ไปเสีย น้ำไม่พึงพัดพาไปเสีย นี้เรียกว่า อารักขสัมปทา

๓) กัลยาณมิตตตา เป็นอย่างไร คือ กุลบุตรเข้าอาศัยอยู่ในหมู่บ้านหรือตำบลใดก็ตาม เธอเข้าสนิทสนมสนทนาปราศรัย ถกถ้อยปรึกษากับท่านที่เป็นคหบดีบ้าง บุตรคหบดีบ้าง พวกคนหนุ่มที่มีความประพฤติเป็นผู้ใหญ่บ้าง คนสูงอายุที่มีความประพฤติเป็นผู้ใหญ่บ้าง ผู้ประกอบด้วยศรัทธา ศีล จาคะ

และ(ปัญญา)เธอศึกษาเยี่ยงอย่างความเพียบพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญาของเขา นี้เรียกว่า กัลยาณมิตตตา

๔) สมชีวิตา เป็นอย่างไร คือ กุลบุตรเป็นผู้เลี้ยงชีวิตเหมาะสม ไม่ให้ฟุ่มเฟือยเกินไป ไม่ให้ ผิดเคืองเกินไป โดยรู้เข้าใจทางเพิ่มพูนและทางเสื่อมถอยแห่งโภคทรัพย์ ว่าทำอย่างนี้รายได้ของเรา จึงจะเหนือรายจ่าย และรายจ่ายของเราจึงจักไม่เหนือรายได้ เปรียบเหมือนคนชั่งหรือลูกมือคนชั่ง ยกตราชั่งขึ้นแล้วย่อมรู้ว่าหย่อนไปเท่านี้ หรือเกินไปเท่านี้ ถ้าหากกุลบุตรนี้มีรายได้น้อย แต่เลี้ยงชีวิต อยู่อย่างฟุ่มเฟือย ก็จะมีผู้กล่าวหาเอาได้ว่า กุลบุตรผู้นี้ใช้สมบัติเหมือนกินมะเดื่อ ถ้ากุลบุตรนี้มีรายได้มาก แต่เลี้ยงชีวิตอย่างผิดเคือง ก็จะมีผู้กล่าวหาได้ว่า กุลบุตรผู้นี้คงจะตายอย่างคนอนาถา แต่ด้วยเหตุที่ กุลบุตรเลี้ยงชีวิตเหมาะสม จึงเรียกว่า สมชีวิตา

ดูก่อนพราหมณ์ โภคะที่เกิดขึ้นโดยชอบอย่างนี้แล้ว ย่อมมีช่องทางแห่งอบายมุขคือความเสื่อม ๔ ประการ คือ เป็นนักเลงเที่ยวผู้หญิง เป็นนักเลงดื่มสุรา เป็นนักเลงเล่นการพนันและคบคนชั่วเป็นมิตร ต่อจากนั้น พระองค์ก็ได้ตรัสประโยชน์ที่ควรบำเพ็ญเพื่อผลในภพหน้าที่เรียกว่า สัมปรายิกัตถะ ๔ ประการ ได้แก่ สัทธาสัมปทา คือความถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีลสัมปทา คือความถึงพร้อมด้วยศีล จาคะ สัมปทา คือความถึงพร้อมด้วยความเสียสละ และปัญญาสัมปทา คือความถึงพร้อมด้วยปัญญา พระองค์ ได้ตรัสแก่พราหมณ์ จากพระพุทธพจน์ดังกล่าวนี้ ย่อมทำให้เราเข้าใจแจ่มแจ้งในเรื่องประโยชน์สุขในปัจจุบันว่า การจะดำเนินชีวิตให้เกิดประโยชน์สุข มีฐานะมั่นคง สมบูรณ์ได้นั้น จำเป็นจะต้องมีธรรม ๔ ประการ ซึ่งโบราณท่านเรียกว่า หัวใจเศรษฐี (อุ อา ก ส) โดยสรุปคือ

๑) ขยันสรรหา(อภฺฐฐานสัมปทา) ได้แก่ความขยันหมั่นเพียร มีมานะอดทน บากบั่น ต่อสู้ ไม่ย่อท้อ ไม่เกียจคร้าน ในการทำกิจการหน้าที่การงาน โดยทำงานต่าง ๆ ด้วยความขานขานาญ ด้วยความรู้ ความเข้าใจ

๒) รักษาดี(อารักขสัมปทา) ได้แก่ การรู้จักเก็บออม คุ่มครองรักษาทรัพย์ที่หามาได้แล้ว ไม่ให้สูญหายหรือเสียหาย ด้วยกรณีต่าง ๆ

๓) มีกัลยาณมิตร(กัลยาณมิตตตา) ได้แก่ การคบหาสมาคมกับมิตรที่ดี เพราะมิตรดีย่อมไม่ ชักนำในทางเสื่อมเสีย และสามารถชี้แนะ ให้คิดในการดำเนินชีวิตแก่ผู้อื่น

๔) เลี้ยงชีวิตพอเพียง(สมชีวิตา) ได้แก่ การรู้จักจับจ่าย ใช้สอยให้เหมาะสมกับฐานะและความจำเป็น โดยมีหลักสันโดษเป็นพื้นฐาน นอกจากนี้ การที่จะให้ฐานะชีวิตมั่นคง และมีชีวิตที่เป็นสุข ได้นั้น ก็ต้องเลี้ยงอบายมุขให้ได้ ดังที่พระพุทธองค์ทรงสอนไว้ในตอนท้ายของพระพุทธพจน์ข้างต้น

เพราะอบายมุขนั้น ล้วนเป็นส่วนเกินของชีวิตและนำพาชีวิตให้มัวเมาจนต้องเสียหาย เสียศูนย์และสูญเสียในที่สุด ด้วยว่าการเป็นนักเลงเที่ยวผู้หญิงก็ดี เป็นนักเลงดื่มสุราก็ดี เป็นนักเลงเล่นการพนันก็ดี คบคนชั่วเป็นมิตรก็ดี ล้วนเกินมาจากต้นหา ซึ่งมีวิชาเป็นมูลรากและมีความทุกข์เป็นดอกผล ทุกท่านผู้หวังความเจริญจึงควรหลีกเลี่ยงให้ไกล ดุจหลีกเลี่ยงสรรพพิษที่มีพิษร้าย ไม่ควรเข้าใกล้ ไม่ควรส่องแสงโดยเด็ดขาด

เราควรหันมาทำความศึกษาพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ให้ชัดเจน เพื่อหาทางแก้ปัญหาและนำไปประพฤติปฏิบัติให้บรรลุวัตถุประสงค์

ในสังคมยุคปัจจุบันนี้ เราจึงมักจะได้ยินคำว่า เศรษฐกิจพอเพียงหรือชีวิตพอเพียงกันอยู่เนืองนิจ ถือเป็นช่วงโอกาสสำคัญที่เราจะได้เลือกวิถีทางแห่งการดำเนินชีวิตให้ถูกต้องดีงาม เพื่อวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และสังคมจะได้ลดลง ที่สำคัญหากทุกคนจับประเด็นสำคัญของการดำเนินชีวิตทั้งในแง่เป้าหมาย และวิธีการได้ คือมีความสันติสุขเป็นเป้าหมาย มีหลักการดำเนินชีวิตที่พอเพียงตามแนวพุทธศาสนา เป็นวิธีการ หรือหลักการที่อาศัยสันโดษเป็นพื้นฐาน อาศัยทฤษฎีธัมมิกัตถะ ๔ เป็นกระบวนการและอาศัยการเว้นจากอบายมุขทุกชนิด เป็นกำแพงกันความเสื่อมทั้งหลายทั้งปวง จึงเชื่อแน่ว่าความสันติสุขหรือความสงบสุข ความร่มเย็นเป็นสุขของบุคคลและสังคม ย่อมอยู่จะเป็นจริงได้อย่างยั่งยืนสืบไปชั่วกาล

บทสรุป

วิกฤตการณ์ต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจและสังคมที่ผ่านมาในสังคมโลกและสังคมไทยนั้น ถือเป็นบทเรียนอันล้ำค่าที่ชาวไทยทุกคน ควรทำความเข้าใจ เพื่อสืบเสาะหาสาเหตุแห่งปัญหานั้น ๆ แล้วดำเนินการหาวิธีแก้ไขปัญหา ตามหลักอริยสัจ ๔ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค โดยมุ่งแก้ปัญหาที่สาเหตุแห่งทุกข์ ได้แก่ต้นหา กล่าวคือ ความทะยานอยากหรือความต้องการที่ไม่รู้จักพอของมนุษย์ เพราะหากบรรเทาหรือหยุดอำนาจของต้นหาภายในบุคคลเสียได้ก็สามารถแก้ไขปัญหาทั้งหมดของมนุษย์ได้ ซึ่งจำเป็นต้องใช้มรรควิธี คือ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นแนวคิดเศรษฐกิจที่อยู่บนฐานของความรู้และคุณธรรมตามหลักพุทธศาสนาเป็นเครื่องขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจ

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวคิดที่เกิดจากพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ที่ทรงมุ่งหมายให้สังคมไทยเป็นสังคมที่พึ่งตนเองได้ โดยพระองค์ได้ทรงมีพระราชกระแสรับสั่งอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๖ จากนั้นพระองค์ได้ทรงปฏิบัติพระองค์เป็นแบบอย่างในแนวทางของ

ความพอเพียงอย่างต่อเนื่อง และทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับ “ทฤษฎีใหม่” เพื่อส่งเสริมให้พสกนิกรในภาคเกษตรมีชีวิตที่พอเพียงอย่างประสบผลสำเร็จ ถึงแม้ว่าในระยะแรกภาครัฐยังไม่ได้สนใจทุ่มเทกับแนวพระราชดำริอย่างจริงจังมากนัก จนกระทั่งเกิดปัญหาภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๐ แนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จึงได้ถูกนำเสนออย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ปัจจุบัน ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เติบโตและขยายผลออกไปจากภาวะที่เป็นปัญหา จนสามารถดำรงอยู่ในสังคมไทยได้อย่างมีศักดิ์ศรีและเป็นที่ยอมรับของสังคมโลก เพราะเป็นแนวคิดที่ได้อาศัยพื้นฐานจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของคนไทยและแนวธรรมคำสอนในทางพุทธศาสนามาเป็นแกนสำคัญ คือ ทางสายกลาง และความสันโดษ ซึ่งเป็นที่มาของความพอเพียงอันหมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน โดยอาศัยความรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน ขณะเดียวกัน จะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริตและให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดีซึ่งจะทำให้บรรลุเป้าหมาย คือ ศักยภาพในการพึ่งตนเองและดุลยภาพแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน

จากการศึกษาและนำหลักธรรมทางพุทธศาสนา และแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงแล้วมีความสอดคล้องกับหลักธรรมทางพุทธศาสนาหลาย ๆ ประการ จึงอาจกล่าวได้ว่า แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงเป็นส่วนหนึ่งของพุทธศาสนา เพราะมีหลักธรรมทางพุทธศาสนาปรากฏในแนวคิด ช่วยส่งเสริมสนับสนุนสร้างความมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และการดำเนินชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงได้เป็นอย่างดี

เมื่อเป็นเช่นนี้การส่งเสริมให้มีการเผยแผ่แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงควบคู่กับการเผยแผ่หลักธรรมทางพุทธศาสนา จึงเป็นสิ่งที่มิประโยชน์ต่อสังคมไทยเป็นอย่างยิ่ง พุทธศาสนิกชนก็จะได้รับประโยชน์จากการนับถือศาสนาได้อย่างเต็มที่ ในอีกด้านหนึ่งแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งกำลังเป็นที่แพร่หลายอยู่นี้ก็จะมีความชัดเจนในเชิงนโยบายมากขึ้นและในทางปฏิบัติเมื่อนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ควบคู่กันด้วยแล้วก็ยิ่งจะทำให้เกิดประโยชน์ เกิดประสิทธิภาพ และประสิทธิผลดียิ่งขึ้น ด้วยความ

สันติสุขหรือความสงบสุข ความร่มเย็นเป็นสุขของบุคคลในสังคม ย่อมจะอยู่เป็นสุข นำความสุขจริงได้
อย่างยั่งยืนสืบไป

เอกสารอ้างอิง

- ฉวีวรรณ วรรณประเสริฐ. **สังคมไทย**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, ๒๕๒๒.
- พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- พระครูปริยัติกิตติธำรง. (ทองขาว กิตติธโร). **การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและปัญหาสังคม**. กรุงเทพ-
มหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัท จรัสสินทวงศ์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๗.
- _____. **สถาบันสังคม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัท จรัสสินทวงศ์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๗.
- พุทธทาสภิกขุ. **การทำบุญทำกุศลที่สูงสุด. ความมมงาย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การพิมพ์พาณิชย์,
๒๕๐๑.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๖.
- สุพิตร สุธาพ. **สังคมวิทยา**. กรุงเทพฯ สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๓.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) กรุงเทพมหานคร, ๒๕๔๙.
- อานนท์ อภาภิรม. **มนุษย์กับสังคม : สังคมและวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
บำรุงนุกุลกิจ, ๒๕๑๕.
- อานนท์ อภาภิรม. **สังคมวิทยา**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕.
- Ogburn, William F., **Social Change**, N.Y. : The Viking Press, Inc., 1927.
- Darwin, Charles. **The Problems of World Population**. .London : Cambridge University
Press, 1958.
- Horton, P.B. and Chester L. **Hunt Sociology**, Mc. Graw-Hill Inc., 1972.
- Durkheim, Emile. **On the Division of Labor in Society**. New York : Macmillan Press,
1933.
- Spencer, Herbert. **The Evolution of Societies** in Social Change: Sources, Pattern. Edited
by Amitai Etzioni. New York : Basic Books, 1973.
- <http://www.moe.go.th/moe/news/detail.php/? NewsID=hotnews>